

В.В. ЯЦИНА, аспірант, НТУ «ХП», Харків

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ НА ПІДПРИЄМСТВІ

В роботі проведено аналіз різних підходів до трансакційних витрат. Визначені їх місце серед інших видів витрат підприємства, а також показана роль і значення даного явища для прийняття рішень економічного змісту. Сформульовано перспективи їх подальших досліджень.

The different approaches to transaction costs have been analyzed. Their place among other kinds of enterprise costs are defined. The role and importance of this event for making economic decision are shown. The prospects of their further researches are formulated.

Ключові слова: трансакційні витрати, теорія трансакційних витрат, інституціональне середовище, угода, трансакція, фактори впливу.

Вступ Проблема трансакційних витрат особливо актуальна для вітчизняної економічної науки. Стан високої стабільності розвинених ринків США й Західної Європи створює менш ефективні стимули для розвитку теорії трансакційних витрат, ніж нестабільний стан українського ринку, нерівномірність процесу його розвитку, нерозвиненість інституціонального середовища, правового поля і його механізмів, невизначеності специфікації прав власності. Тому перед вітчизняною наукою встає завдання критичного аналізу стандартних допущень, використовуваних у традиційних моделях закордонної інституціональної економіки, і вироблення нових рішень, здатних урахувати специфічні умови сучасного українського ринку, що виникають у процесі його становлення.

Нинішній стан економіки припускає посилення впливу традиційних факторів величини трансакційних витрат і появу їх нових джерел. Сьогодні, коли зовнішнє середовище діяльності окремої фірми, основного елемента сучасної економіки, стало менш сприятливим, а регулюючий вплив держави - більше твердим, роль наукового підходу в рішенні актуальних проблем впливу трансакційних витрат на її діяльність різко зростає. При цьому особливого значення набуває пошук економічних методів, що дозволяють максимально точно виявити кількісні параметри, тому що традиційний бухгалтерський підхід не повністю відображає спектр витрат виробництва й реалізації й приводить до істотних перекручень.

Постановка задачі Виділення цілого нового класу витрат дозволило порушити питання про реакцію економічних агентів на їх присутність. Через те, що трансакційні витрати обмежують можливості взаємовигідного співробітництва, економічні агенти виявляються зацікавлені в їхньому скороченні і будуть готові вживати необхідні для цього міри. Ефективне управління будь-якими витратами, трансакційними зокрема, можливе за умови системного збору і аналізу інформації про них за видами, місцями виникнення і носіями. Виникає необхідність провести

аналіз різних підходів до трансакційних витрат, їх місця серед інших видів витрат, а також роль і значення даного явища для прийняття рішень на всіх рівнях економіки.

Методологія Трансакційні витрати обмежено відображаються в системі бухгалтерського обліку, тому доцільним є застосування соціологічного методу і проведення анкетного опитування керівників виробничих підприємств з використанням методу експертних оцінок.

Базовою одиницею аналізу в теорії трансакційних витрат визнається акт економічної взаємодії, угода, трансакція. Категорія трансакції розуміється гранично широко й використовується для позначення обміну як товарами, так і юридичними зобов'язаннями, угод як короткострокового, так і довгострокового характеру, що вимагають як детального документального оформлення, так і простого взаєморозуміння сторін. Витрати й втрати, якими може супроводжуватися така взаємодія, одержали назву трансакційних витрат.

Різні інститути мають неоднакову ефективність із погляду економії трансакційних витрат. Одні справляються із цим завданням краще, інші - гірше. І це пояснює еволюцію організаційних структур. Ті, що вимагають занадто високих витрат, відмирають, ті, що виявляються більше економічними, виживають і одержують поширення. Економія трансакційних витрат виступає як свого роду "двигун" інституціональної еволюції.

Одна з найважливіших особливостей трансакційних витрат полягає в тому, що вони допускають значну економію на масштабах діяльності. Постійні компоненти є у всіх видах трансакційних витрат, тому, коли інформація зібрана, нею може користуватися будь-яка кількість продавців і покупців, отже, вартість розробки законодавства або адміністративних процедур, які теж є трансакційними витратами, мало залежить від того, яке число осіб підпадає під дію.

Позитивний аспект трансакційних витрат проявляється у вигляді витрат на ринкову адаптацію підприємства, які спрямовуються на формування та закріплення його конкурентної позиції, тому їх можна інтерпретувати як видатки. Проведення аналізу, дозволяє виявити, наскільки проведення основних господарських процесів, які є підґрунтям формування трансакційних витрат на підприємстві (постачання, реалізація, забезпечення послугами в умовах макроекономічних реалій), відповідають рівню, що забезпечує найвищі результати господарювання. Такий критерій обумовлює параметри, що унеможливають трансакційні втрати за рахунок відповідного рівня трансакційних видатків.

В рамках теорії трансакційних витрат немає одностайності щодо пояснення їх природи. Відомо, принаймні три варіанти пояснення того, звідки і чому при виконанні угоди виникають трансакційні витрати: підхід теорії трансакційних витрат, підхід теорії суспільного вибору і підхід теорії угод. Теорія трансакційних витрат висуває на передній план те, що ринок інформації погано розвинений, а цінові сигнали спотворені внаслідок високої монополізації ринку і структурних диспропорцій. Теорія суспільного вибору акцентує на незавершеності формування

ринку, на розмірах національного ринку і великій кількості його учасників. Теорія угод пояснює високий рівень трансакційних витрат нестабільністю співвідношень різних угод і їх фрагментацією. Будь-який підхід можна застосувати для пояснення того, що трансакційні витрати виникають при економічній діяльності в Україні. Можно говорити як про поганий стан розвитку інформаційного ринку, так і про незавершеність формування ринків в Україні.

Методологічні проблеми в підходах до визначення поняття трансакційних витрат і розмаїтість їх проявів істотно ускладнюють пошук факторів, які впливають на рівень трансакційних витрат.

Для ринкових контрактів визначальним фактором є ступінь стандартизації благ і захисту прав власності на ринку. Залежно від цього економічні агенти обирають або структуру обміну, що забезпечує найменший рівень трансакційних витрат через можливості економії на масштабі та високій конкуренції як між особами, які торгують, так і між посередниками; або систему обміну, коли важливою є фігура контрагента.

Для внутріфірмових трансакцій істотним є те, що власники фірми можуть обрати структуру керування таким чином, щоб мінімізувати трансакційні витрати залежно від особливостей зовнішнього середовища, виду діяльності, причому відбувається вибір між різними організаційними формами з метою вилучення таких контрактів, забезпечення яких пов'язане з високими трансакційними витратами. Після вибору структури керування відбувається коректування мережі контрактів відповідно до змін у зовнішньому середовищі та переговорній сили членів фірми.

Результати дослідження На підставі узагальнення наукових поглядів ідентифіковано домінуючі характеристики трансакційних витрат, а саме: 1) їх виникнення пов'язано з глобалізацією інформаційного простору і необхідністю нормативно-правового забезпечення ринкової взаємодії; 2) сутність економічних витрат, що передбачає розподіл на втрати і видатки, які необхідні для попередження та/або подолання цих втрат; 3) інституційна природа явища, тобто обумовленість існування трансакційних витрат факторами загальнонаціонального характеру. Отже, трансакційними вбачаються сукупність економічних витрат на організацію і проведення контракти між суб'єктами економічних взаємовідносин, що обумовлені відповідними формальними і неформальними умовами функціонування на ринку.

На рівень трансакційних витрат впливає стабільність інституційного середовища - чим стабільний рівень, тим за інших рівних умов, трансакційні витрати менші.

Недосконала економічна модель розвитку країни, а також відсутність діючих економічних реформ, які в першу чергу позначаються на підприємницькому кліматі, є впливовим фактором, який стримує розвиток ринкових відносин. Оскільки проблема виміру трансакційних витрат залишається методологічно невирішеною, отже, відсутні відповідні показники, які характеризують фактори впливу,

пропонується досліджувати непрямі (опосередковані) індикатори, які певним чином пов'язані із трансакційними витратами. Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку підходів, моделей і методів визначення оптимальної величини трансакційних витрат підприємств залежно від підгалузевої приналежності, обсягів виробництва та інших специфічних рис, а також визначення ефективності трансакційної діяльності.

Список літератури: 1. Науково-теоретичні та методичні основи управління трансакційними витратами підприємства / *Л.В. Базалієва*. – Харків: ХНЕУ, 2009. – 163 с. 2. *Булєев И.П.* Управление трансакционными издержками в переходной экономике / Ин-т экономики промышленности НАН Украины / *И.П. Булєев*. – Донецк, 2002. – 154 с. 3. *Архиереев С.И.* Трансакционные издержки и неравенство в условиях рыночной трансформации. – Х.: Бизнес Информ, 2000. – 288 с. 4. *Коуз Р.* Фирма, рынок и право: Пер. с англ. Б. Пинскера; науч. ред. Р. Капелюшников. – М.: Новое издательство, 2007. – 224 с. 5. *Йохна М.А.* Трансакційні витрати: сутність, значення, проблеми вимірювання та планування // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2002 – №5, ч.2. Економічні науки. – С.31-36. 6. *Козаченко Г.В.* Загальні показники оцінки трансакційних витрат підприємства / *Г.В. Козаченко, Г.А. Макухін* // Регіональні перспективи. – 2004. – № 3–5 (40–42). – С. 7–9.

Подано до редакції 20.04.2011